

קשה להישאר אדישים

מקרי האלימות המסתיימים במוות מעלים שוב לכותרות את ההצעה לרפורמה בדיני ההמתה. הוועדה שהגישה את מסקנותיה בנושא חלוקה בדעתה בשני נושאים חשובים: סוגיית הכללת האדישות בעבירה הבסיסית של רצח ושאלת העונש על רצח בנסיבות מחמירות

מרדכי קרמניצר, עמיר פוקס

עוד הציעה הוועדה עבירת רצח בנסיבות מחמירות: המתת אדם בכוונה או באדישות שמתקיימת בה גם אחת מהנסיבות המפורטות בהצעה ובהן אכזריות מיוחדת או התעללות; היות הקורבן חסר ישע; תכנון או שקילה; מטרה טרוריסטית; ומניע גזעני. בהתקיים אחת הנסיבות נוצרת חזקה כי קיימת במעשה דרגה גבוהה במיוחד של אשמה. אפשר לסתור חזקה זו אם מכלול נסיבות המעשה והנסיבות הנלוות למעשה בלבד מלמדים כי לא התקיימה בו דרגת אשמה חמורה במיוחד. במקרה כזה יורשע הנאשם ברצח רגיל; אם לא נסתרה החזקה יורשע הנאשם ברצח בנסיבות מחמירות. לפי דעת הרוב, במצב זה יוטל עליו מאסר עולם ועונש זה בלבד. לפי גישת הסנגוריה, יוכל בית המשפט לחרוג לקולה מעונש זה אם יש נסיבות מיוחדות המצדיקות הקלה בעונש (כולל

ברשימה זו נבקש להציג את דעת הרוב בוועדה לבחינת עבירות ההמתה שהגישה את מסקנותיה לשר המשפטים באוגוסט 2011. בשל קוצר היריעה נתייחס לשני נושאים בלבד. שתי סוגיות חשובות שבהן נחלקו חברי הרוב בוועדה (ראש הוועדה פרופ' קרמניצר, נציגי משרד המשפטים ופרקליטות המדינה) לעומת נציגי הסנגוריה הציבורית הן סוגיית הכללת האדישות בעבירה הבסיסית של רצח וסוגיית העונש על רצח בנסיבות מחמירות.

ראשית, לשם מתן הקשר נאות, יש להציג בקווים כלליים את הרפורמה המוצעת: הוועדה הציעה כי במרכז עבירות ההמתה תעמוד עבירת רצח בסיסית. לפי גישת הרוב תכלול עבירה זו המתה בכוונה או באדישות; לפי גישת המיעוט תכלול עבירה זו המתה בכוונה בלבד. הערן נש על עבירה זו יהיה מאסר עולם כעונש מרבי.

לגישת הרוב, אדישות לאפשרות גרימתה של תוצאה קטלנית מבטאת עמדה שלילית מובהקת כלפי הערך של חיי אדם, ולכן מתבקש ואף מתחייב לראות במעשה כזה רצח ולהגיב עליו בעונש חריף במיוחד

פרופ' מרדכי קרמניצר, סגן נשיא במכון הישראלי לדמוקרטיה; ראש הצוות לבחינת עבירות ההמתה

עו"ד עמיר פוקס, חוקר במכון הישראלי לדמוקרטיה; חבר בצוות לבחינת עבירות ההמתה

צילום: פלאש 90

ללא הכללת האדישות בעבירת הרצח ייווצר תמריץ בעייתי להחיל עבירה זו גם על מקרה כמו פרשת קרפ. זירת המוות בחוף תל ברוך

נכללת בעבירת ההריגה, ואולם השינוי פחות גדול מהנראה במבט ראשון. שלוש החלופות של עבירת הרצח הקיימת שאינן מתאפיינות בכוונה תחילה (המתת אב והמתה בקשר עם ביצוע של עבירה אחרת) אינן דורשות כוונה לתוצאה הקטלנית ומסתפקות אפילו בקלות דעת. מקום שמפעילים את החזקה שאדם מתכוון לתוצאות הטבעיות של מעשיו (חזקה שהצדקתה האמפירית קלושה) ומעניקים לה משקל ניכר – בפועל עשויים לייחס כוונה גם למי שהיה למעשה אדיש. העיקר הוא שהשוואה לעבירת הרצח הנוכחית היא מוטעית. עבירת הרצח הבסיסית המוצעת איננה מקבילתה של עבירת הרצח בדין הקיים. בעוד שהעבירה הקיימת מבקשת לתפוס את מקרי ההמ-

נסיבות הקשורות בעושה ולא במעשה). במסגרת מדרג עבירות המתה המליצה הוועדה בין השאר על עבירה של המתה בנסיבות של אחריות מופחתת (כגון קנטור, מעשה שנעשה עקב התעללות ממושכת בנאשם, המתה בנסיבות הקרובות לאי שפיות או להגנות אחרות); עבירה של המתה מתוך קלות דעת; עבירה של המתה בעקבות בקשת הקורבן (מתוך חמלה ועקב בקשה מפורשת ושקולה של הקורבן הסובל ממצב רפואי קשה ולא ניתן להקל את סבלו); ועבירה של גרימת מוות בהתרשלות רבתי. נפנה, אפוא, אל נקודת המחלוקת הראשונה שבה נעסוק – הכללת האדישות בעבירת הרצח. יש לומר תחילה כי אכן מדובר בשינוי קונספטואלי ומושגי לעומת הדין הקיים, שלפיו המתת אדם באדישות

תזכיר התיקון לחוק העונשין – שינוי

המתת אדם

ביום 12.6.12 הפיצה מחלקת ייעוץ וחקיקה (פלילי) במשרד המשפטים תזכיר לתיקון חוק העונשין בנושא עבירות המתה ורשלנות. התזכיר מבוסס בעיקרו על המלצות ועל מסקנות של הצוות בראשות פרופ' מרדכי קרמניצר לבחינת יסודות עבירות ההמתה שהוגשו באוגוסט 2011, לאחר דיונים שנערכו אצל היועץ המשפטי לממשלה ולאחר שניתן אישור שר המשפטים לתזכיר.

בתזכיר מוצעת רפורמה מקיפה בסימן א' לפרק י' לחוק העונשין, תשל"ז-1977 ובמדרג עבירות ההמתה המופיע בו, וכן יש בו שינוי בהגדרת הרשלנות שבסעיף 21 לחוק העונשין.

הנוסח הקיים

בנוסח הנוכחי של חוק העונשין יש שלוש עבירות כלליות של המתה:

- **עבירת הרצח** (סעיף 300 לחוק), שהעונש עליה הוא מאסר עולם כעונש חובה.
- **עבירת ההריגה** (סעיף 298 לחוק), שהיסוד הנפשי הנדרש בה הוא מחשבה פלילית והעונש המרבי עליה עומד על 20 שנות מאסר.
- **עבירה של גרימת מוות ברשלנות** (סעיף 304 לחוק), שהעונש המרבי עליה הוא שלוש שנות מאסר.

בתזכיר שהופץ נכתב כי הדירוג של עבירות הרצח, ההריגה וגרימת המוות ברשלנות בחוק הקיים מעורר קושי ואינו משקף את המדרג המיטבי והראוי. הקושי שמעוררת עבירת הרצח הוא היותה רחבה יתר על המידה מחד גיסא וצרה יתר על המידה מאידך גיסא; העבירה, כפי שהיא מנוסחת ומפורשת כיום, אינה חלה על מעשים שחומרתם רבה ושראוי לתייגם בדרגת החומרה העליונה של עבירות ההמתה, ומנגד היא חלה על

תה החמורים ביותר, עבירת הרצח המוצעת מבטאת את המקרה החמור ה"רגיל" של המתת אדם, ולכן – בניגוד לעבירת הרצח הקיימת שעונשה מאסר עולם חובה – העונש המוצע על עבירת הרצח החדשה הוא מאסר עולם כעונש מרבי. למקרים החמורים ביותר של המתת אדם מייחדת ההצעה את העבירה של רצח בנסיבות מחמירות שעונשה מאסר עולם כעונש חובה, כפי שתואר לעיל. ההשקפה שביסוד ההצעה היא שעל המחוקק לשקף באמצעות הגדרת העבירות והעונשים שבצידן את יחסה של החברה לערך המוגן באיסורים, ובמקרה זה לערך הנעלה ביותר של חיי אדם. יחסה של החברה לערך המוגן, בהקשר זה לחיי אדם, לא בא לידי ביטוי אמיתי במקרים החמורים במיוחד שמתלוות להמתה נסיבות מחמירות, אלא במקרה שההמתה עצמה נעשית מתוך יחס נפשי של התנכרות וזלזול כלפי הערך המוגן של חיי אדם.

לגישת הרוב, אדישות (שוויון נפש המתבטא בכך שאחת היא לו לעושה אם תתרחש התוצאה הקטלנית אם לא) לאפשרות גרימתה של התוצאה הקטלנית מבטאת עמדה שלילית מובהקת כלפי הערך של חיי אדם, ולכן מתבקש ואף מתחייב לראות במעשה כזה רצח ולהגיב עליו בעונש חריף במיוחד. עמדה זו עולה בקנה אחד עם החובה להגן הגנה מרבית על הערך של חיי אדם ועם עקרון האשמה. ודוק – מדובר במי שגרם למותו של אדם והיה מודע לאפשרות גרימת המוות כתוצאה ממעשהו, ולא הייתה לו ולו תקווה (תקווה ריאלית מבחינתו ולא תקווה המבוססת על נס) שהתוצאה הקטלנית תימנע. מי שכך נוהג מלמד על עצמו כי השלים או קיבל עליו את התוצאה הקטלנית, ובשיטה שעיקרה הגנה על ערכי החברה מבטא יחס זה דרגה חמורה מאוד של אשמה. לכן חלקו עם בעלי העמדה השלילית המובהקת כלפי הערך המוגן, דהיינו עם בעלי הכוונה לעומת זאת, יש פער ניכר בין עמדתו הנפשית של האדיש לבין עמדתו הנפשית של קל הדעת הפועל, אמנם תוך הסתכנות מודעת, על יסוד תקווה ריאלית לאי-התרחשותה של התוצאה הקטלנית. קשה אפוא לאפיין את יחסו של קל הדעת כלפי הערך המוגן כיחס שלילי מובהק. אחראי שחסך בהוצאות בטיחות והסתכן באופן בלתי סביר כשצפה אפשרות לתאונה אך קיווה בכל ליבו שלא תקרה אינו דומה

באדישות תיחשב לרצח

הרפורמה המוצעת		המצב כיום	
העונש	העבירה	העונש	העבירה
מאסר עולם חובה	רצח בנסיבות מחמירות	מאסר עולם חובה	רצח
מאסר עולם כעונש מרבי	רצח (גם מתוך אדישות)		
עד 20 שנות מאסר	המתה באחריות מופחתת	עד 20 שנות מאסר	הריגה
עד 9 שנות מאסר	המתה בקלות דעת		
עד 5 שנות מאסר	גרימת מוות ברשלנות רבתי	עד 3 שנות מאסר	גרימת מוות ברשלנות
עד 3 שנות מאסר	גרימת מוות ברשלנות		

העונש המוצע לעבירת הרצח הבסיסית הוא מאסר עולם כעונש מרבי. לצד עבירת הרצח מוצע לקבוע עבירה של רצח בנסיבות מחמירות שהעונש עליה הוא מאסר עולם חובה.

• **מוצע לבטל את עבירת ההריגה ולקבוע תחתיה שתי עבירות עיקריות: המתה באחריות מופחתת** שהעונש עליה הוא 20 שנות מאסר **והמתה בקלות דעת** שהעונש עליה הוא תשע שנות מאסר. עבירת ההמתה באחריות מופחתת תחול במקרים מסוימים שבהם מסיבות מסוימות, חרף קיומן של אדישות או של כוונה לתוצאה הקטלנית, אשמתו של העושה חמורה פחות, ולפיכך הוא יואשם בעבירת ההמתה באחריות מופחתת. יודגש כי המתה באדישות שלא התקיימו בה הנסיבות המקלות היא היום בגדר עבירת הריגה, ואילו על פי המוצע היא תהיה בגדר עבירת רצח.

• **מוצע להוסיף עבירה של גרימת מוות בהתרה שלות רבתי** שהעונש עליה הוא חמש שנות מאסר, והיא תשמש דרגת ביניים בין העבירה של המתה בקלות דעת לבין העבירה של גרימת מוות ברשלנות. כן מוצע להוסיף עבירה של המתה בעקבות בקשת הקורבן שהעונש עליה הוא חמש שנות מאסר.

מעשים שמבחינת חומרתם לא ראוי לתייגם כרצח. עבירת ההריגה מעוררת קושי משום שהיא רחבה יתר על המידה וחלה הן על מקרי המתה חמורים יחסית של המתה מכוונת והן על מקרי המתה קלים יחסית של המתה בקלות דעת. גם נקודת ההשקה בין עבירת ההריגה לעבירת גרם מוות ברשלנות מעוררת קושי בשל הפער הניכר בין שתי העבירות, הן במישור האחריות והתיוג הנלווה להן והן במישור הענישה (20 שנות מאסר על הריגה לעומת שלוש שנות מאסר בלבד על גרם מוות).

אשר לעונש, מאסר עולם חובה שקבוע על עבירות הרצח ושלא ניתן לסטות ממנו אינו מאפשר גמישות והכרעה בהתאם לנסיבות המקרה הפרטניות, ולעיתים אינו הולם את מידת האשמה שבמעשה. נוכח קשיים אלה מוצע בתזכיר שינוי יסודי של עבירות ההמתה ודירוגן מחדש.

עיקרי השינוי

• **במרכזן של עבירות ההמתה המוצעות בת"ז כיר תעמוד עבירת הרצח.** חשיבותו הרבה של ערך חיי אדם מחייבת שעבירה זו תתאפיין ביסוד נפשי של כוונה או של אדישות כלפי התוצאה הקטלנית.

בגדר המתה מכוונת ועבירה של רצח, כגון המתת אריק קרפ. במדינות אחדות מקובל לכלול בעבי-רת רצח מקרים של המתה לא מכוונת, למשל מתוך כוונה לגרום חבלה חמורה, ולעיתים היא מכוונה רצח מדרגה שנייה.

אין מקום לחשש שבתי המשפט ירשיעו ברצח במקרים שלאמיתו של דבר מקורם בקלות דעת. פרשנותם של מונחים ויישומם על עובדות קונקרטיות הם פועל יוצא של ההקשר החוקי שבו הם מצויים. הסטיגמה החריפה הדבקה במי שמורשע ברצח והצורך המובן לכל לשמר את האופי החמור של עבירת הרצח הופכים דאגה זו לדאגת שווא.

כאן אנו מגיעים לנקודת המחלוקת השנייה והיא שאלת העונש על רצח בנסיבות מחמירות. לגישת הסנגוריה, גם כאשר הוכחה אחת הנסיבות המחמירות וגם כשאין במעשה נסיבות מיוחדות המעידות שלא מדובר בדרגה גבוהה במיוחד של אשמה, יש לאפשר לבית המשפט לשקול שיקולים נוספים – חיצוניים למעשה – כדי לאפשר סטייה לקר-לה מעונש מאסר עולם. לכן לשיטתה אין מדובר בעונש מאסר עולם חובה. לגישת הרוב, ראוי להותיר את עונש מאסר עולם חובה כעונש על רצח בנסיבות מחמירות. לפי

דעת הרוב, מתן שיקול דעת כפי שמציעה הסנגוריה עלול לשחוק את העמדה כי דרגת אשמה גבוהה במיוחד, בהתחשב בחשיבות הערך המוגן של חיי אדם, מחייבת עונש מאסר עולם. לפי דעת הרוב, לא מוצדק לאפשר סטייה מעונש מאסר עולם במעשה רצח המשקף דרגת אשמה חמורה במיוחד רק בשל נסיבות אישיות שאינן משליכות על אשמת העושה במעשה הספציפי. עבירת הרצח בנסיבות מחמירות מצביה רף אשמה גבוה במיוחד. כאשר הוא נחצה, דינו של העושה ראוי להיגזר למאסר עולם. גישה זו מתחייבת כביטוי לחומרה יוצאת הדופן של קיפוח חיי אדם בנסיבות מחמירות, והיא גם מתיישבת היטב עם עקרון האשמה.

כלל ועיקר למקפח חיים מתוך אדישות. בעיקר אין הוא דומה למי שמבקשים להיפרע ונוקטים כלפי אדם מעשה אלימות קיצוני ומסוכן ביותר שמשכו הרף עין כגון נעיצת סכין באיבר חיוני, או מכים אדם מכות רצח במשך זמן רב כפי שהיה בפרשת קרפ. אין זה מפתיע אפוא שבשיטות משפט רבות מנת-קים את קל הדעת מן המתכוון ומן האדיש ומסווגים אותו עם הרשלן.

אם לא תיכלל האדישות בעבירת הרצח ייווצר תמריץ בעייתי להחיל עבירה זו גם על מקרים מה-סוג שתואר לעיל, שבהם קיים ספק סביר אם בשעת מעשה קיננה בלב העושה כוונה להמית.

עמדת הרוב אינה נשענת על עמדה כי יש שוויון בין אשמתו של הממית בכוונה לאשמתו של הממית

באדישות; ההשקפה היא כי מצבים אלה קרובים מספיק להימצא תחת קורת גג אחת של עבירה שמאפשרת תמרון בתחום הענישה, וכי יש הצדקה חזקה לכלול את האדישות במסגרת עבירת הרצח. ראוי לשים לב שהמתה לאחר תכנון או שקילה נופלת בגדר רצח בנסיבות מחמירות, ולכן הכוונה שבאיסור הרצח היא ספונטנית. לא ברור שכוונת קטילה שנולדה והתממשה בהרף עין חמורה בהכרח מעמדה של אדישות שהתג-בשה לאחר שקילה.

מקרי ההמתה מתוך אדישות הם מעטים יחסית, וגם משום כך אין הצדקה ליצור להם קטגוריה משפטית נפרדת, ואין הצדקה להפריד – בניגוד למקובל במשפט המשווה – בין כוונה לאדישות כאשר מת-קיימת נסיבה מחמירה. הדבר יגרום לסרבול יתר לא מוצדק בפרק בחוק העונשין, אשר בשל מורכבותו מצריך ממילא הסדר מורכב למדי.

אשר לטענה הלשונית כי "רצח" בלשון בני אדם מתייחד להמתות מכוונות בלבד – לא ברור כלל שתפיסת הכוונה בשפה המקובלת זהה להגדרה המשפטית, ותעיד על כך הביקורת הציבורית החמורה על מעשים שלפי המינוח המשפטי אינם נופלים

**עבירת רצח בנסיבות
מחמירות מצביה רף אשמה
גבוה במיוחד. כאשר הוא
נחצה, ראוי העונש לעמוד
על מאסר עולם, וזאת בניגוד
לעמדת הסנגוריה הציבורית
המבקשת לאפשר לבית
המשפט לשקול שיקולים
נוספים ולסטות ממנו**